

¿QUINA EDAT MITJANA?
LA PERCEPCIÓ DE L'ESCENARI MEDIEVAL
ENTRE ELS ESTUDIANTS D'HISTÒRIA.

RESULTATS D'UNA ENQUESTA

per

Antoni Furió

I

Possiblement, hi ha més d'una sola imatge de l'Edat Mitjana. El mateix llenguatge col·loquial sembla evidenciar-ho amb la pluralitat d'accepcions semàntiques que atorga a l'adjectiu "medieval", percebut sovint com a sinònim d'anacrònic i emprat de vegades com a anàtema desqualificador, en fàcil recurs al clixè negatiu vigent des del Renaixement i reelaborat per la Il·lustració. La imatge d'obscurantisme i d'intolerància encunyada secularment conviu, al marge de les aproximacions erudites, amb una altra de més amable però igualment il·lusòria, que en destaca la vistositat de l'escenografia i l'aura màgica que envolta el període. És aquesta Edat Mitjana, hereva de la tradició romàntica i refugi projectat dels afanys contemporanis, la que sembla estar actualment de moda, com ho testimonia l'extraordinari èxit assolit per algunes obres literàries que recorren, com a talismà sagrat, a l'infal·lible reclam medieval.

Amb independència del suport material d'aquesta mena de propostes, del llibre tradicional a la pel·lícula de cel·luloide, dels tubs catòdics de la televisió a la tira de còmic, el motiu medieval està àmpliament present en la nostra quotidianeïtat. Ho està de manera explícita, amb l'inequívoc paisatge de castells inexpugnables, monestirs ombrívols o cavallers valerosos que conforma la variada oferta comercial; o de manera implícita, en les grans superproduccions filmiques (com *La guerra de les gal·làxies*) o llibràries (com *El senyor dels anells*), que conjuren un futur remot o un incert racó del temps, poblats de referències medievals. Un futur de ficció o un passat atemporal que veuen en l'Edat Mitjana l'expressió privilegiada d'uns valors eterns de la societat: la fe, el valor, la jerarquia...¹.

¹ La revista *Quaderni Medievali* dedica una secció en cada número a examinar "L'altre Medioevo", és a dir, la imatge sobre l'Edat Mitjana que projecten aquestes propostes, aparentment innocents.

Posats a buscar categories immanents, tampoc no fóra difícil rastrejar "pervivències" medievals en determinats capteniments actuals, amb concomitàncies certament sospitoses. Avui, per exemple, ja no trobem pel carrer cap sant Vicent Ferrer que congregue multituds de penitents emporuguits per la pròxima vinguda de l'Anticrist, però els telepredicadors nordamericans són capaços d'aplegar audiències milionàries amb una oratòria no gens llunyana de la vicentina. Tampoc avui no abunden els miracles ni les aparicions sobrenaturals², però es multiplica el nombre dels qui juren haver "contactat" amb un ovni. I, en correspondència no menys sorprenent, els terrors apocalíptics de l'any mil han estat actualitzats per la por a la catàstrofe ecològica o a l'apocalipsi nuclear³.

És així que el "revival" publicístic aprofita i explota, bé que descontextualitzats, els ingredients aptes per a construir una Edat Mitjana a mida, escorcollats en l'epidermis sensible del nostre present⁴ o en l'horitzó probable d'un futur imminent⁵. Però al marge d'aquestes noves edats mitjanes, ja en curs o en un inevitable avenir, l'Edat Mitjana que suscita adhesions incondicionals, almenys pel que fa al consum literari, continua sent la tradicional, és a dir, la que cronològicament entenem com a tal, capaç de convertir en supervendes, amb edicions que superen el centenar de miler d'exemplars, una novel·la enginyosa d'U. Eco o un interessant assaig d'antropologia històrica d'E. Le Roy Ladurie. No es tracta tampoc d'un fenomen absolutament nou, si més no a nivell de lectura massiva. La fascinació que exerceix aquesta nova Edat Mitjana, la d'*El nom de la rosa* o la de *Montaillou*, no dista gaire de la calorosa acollida que dispensava el

² Excepció feta d'una rica tradició d'aparicions marianes, revitalitzada últimament a casa nostra pel ja notori vident d'Alzira.

³ Jacques Le Goff, de qui he pres alguna de les anteriors "coincidències", es mostra absolutament contrari a la idea que la nostra època pugui parangonar-se amb l'Edat Mitjana. Cfr. F. MAIELLO: *Jacques Le Goff. Entrevista sobre la Historia*. València, Institució Alfons el Magnànim-IVEI, 1988. Especialment, el capítol 4, "La Edad Media hoy", pp. 99-108.

⁴ Bé que amb uns objectius diferents, alguns autors italians, seguint les tesis de Vacca que fan del *Medioevo*, un *passato prossimo venturo*, parlen ja de la nostra època com d'una nova Edat Mitjana. Cfr. U. ECO-F. COLOMBO-F. ALBERONI-G. SACCO: *La Nueva Edad Media*. Madrid, Alianza, 1974, amb articles tan simptomàtics com "La Edad Media ha comenzado ya" (Eco), o "Poder, grupos y conflictos en la sociedad neofeudal" (Colombo).

⁵ Una bona part de la literatura de ciència ficció, inclòs l'estil Asimov o les fantasies intergal·làctiques del cinema americà, s'ha limitat a posar en solfa futurista una devaluada i primària mitologia medieval.

públic vuitcentista als fulletons de sir Walter Scott, rescatats en cartró de colorins per la indústria de Hollywood. És clar que s'han actualitzat les tècniques, depurades i refinades en funció d'una demanda més cultivada i exigent, i s'ha substituït l'esquematisme barroer d'antany per una trama més subtil i complexa, més escrupolosa amb la "fidelitat" històrica, però les claus de l'èxit literari de l'Edat Mitjana segueixen sent les mateixes: la seua doble capacitat de distanciament i proximitat.

Una dosi justa d'exotisme i familiaritat que també explica el seu èxit recent en el camp de la historiografia. Efectivament, l'Edat Mitjana comença a ser concebuda cada vegada més com la nostra prehistòria absoluta, com l'origen primigeni de la nostra civilització, i en aquesta revalorització també ha contribuït la renovació del medievalisme en els últims anys. La nova història o l'antropologia històrica han fet dels temps medievals el seu taller preferent d'experimentació: nous temes —de les estructures de parentiu a l'anomenada història de les mentalitats, passant pel paper de la dona o la socialització de l'individu— i nous mètodes —generalment importats de les ciències socials— s'han mostrat particularment fructífers en mans dels medievalistes⁶.

Probablement la historiografia francesa ha estat capdavantera en aquest esforç renovador, amb una reputada nòmina de destacats medievalistes, l'obra dels quals transcendeix l'àmbit estrictament acadèmic. Exponents d'una escola que hegemonitza l'ensenyament universitari i amb influència més enllà de les pròpies fronteres nacionals, historiadors com Georges Duby o Jacques Le Goff no sols són autors de veritables *best-sellers* d'història, sinó que compaginen la investigació amb la divulgació i l'agitació, sol·licitats com a guionistes de sèries televisives o consultats pels successius ministres d'educació per a tutelar la reforma dels plans d'estudi. Es podria pensar, doncs, que el públic francès hauria acomodat la seua imatge de l'Edat Mitjana a les novedoses propostes d'*Annales* i la *nouvelle histoire*, tot i arraconant la vella història dels grans personatges. I tanmateix, una enquesta de la revista *Lire*, del 1983⁷, descobria que els tres personatges que, en opinió dels francesos, simbolitzaven millor l'Edat Mitjana, eren

⁶ Per bé que de vegades, com assenyalava C. Wickham a propòsit de l'encimbellat *Montaillou* de Le Roy Ladurie, l'antropologia, més que servir de guia a l'estructura de l'obra, és un vernís interpretatiu, un "extra" estimulante. Cfr. C. WICKHAM: "Comprendre il quotidiano: antropologia sociale e storia sociale", *Quaderni Storici*, 60 (1985), pp. 839-857.

⁷ *Lire*, 91 (març de 1983), "Les stars du Moyen Âge". El sondatge, fet entre el 31 de gener i el 4 de febrer sobre una base de 1.844 persones, a les pp. 22-23.

Joana d'Arc, Du Guesclin i sant Lluís. Una mica més lluny en els percentatges se situaven, fins a completar la dotzena d'un *hit parade* revelador, Lluís XI, Carles el Temerari, Jofre de Bouillon, François Villon, Felip August, Elionor d'Aquitània, Heloïsa i Abelard, sant Bernat i Gilles de Rais. Per damunt de la imatge alternativa que proposa la nova història, el sonatge confirma la preeminència del model cultural escolar, amb lleus correctius segons la professió, l'edat o les posicions polítiques dels enquestats, i el vigorós arrelament d'uns estereotips tradicionals.

És interessant d'intentar una indagació semblant, d'inquirir quina imatge dels temps medievals predomina a casa nostra. ¿Fins a quin punt la nostra visió continua sent subsidiària del discurs subministrat pels manuals escolars, marcadament nacionalista dins el context de l'ensenyament espanyol? ¿O en quina mesura ha trobat ressò el bombardeig publicístic dels *mass media* i la seua proposta de consum, la història de les mentalitats inclosa? I, enmig de tot això, ¿quin ha estat l'abast de les temptatives historiogràfiques vinculades al regeneracionisme local? En un any, finalment, tan ple de significacions, en què es commemora el 750 aniversari de la conquesta de la ciutat de València per Jaume I, ¿quina és la imatge que tenen avui els valencians d'aquells nebulosos temps originaris en què les nostres primeres autoritats, patrocinadores de l'efemèride, situen la formació del nostre país?

L'Edat Mitjana ha exercit una atracció especial entre els historiadors valencians, fins el punt de constituir-se en motiu central, i pràcticament exclusiu, de la historiografia autòctona fins gairebé els anys seixanta. Els prohoms de la Renaixença hi veien l'espai utòpic per excel·lència, i tota temptativa regeneracionista passava pel coneixement de les institucions i la legislació foral, bé fos per a alimentar la recança enyoradissa, bé per postular-ne una hipotètica restauració. Al capdavant, també la llengua, la cultura, la mateixa "personalitat" valenciana, havien estat una creació medieval⁸. Més enllà del voluntarí, però reduït, cercle del valencianisme militant, l'interès per la història local topava amb els entrebancs de l'ensenyament escolar, reaci a consentir qualsevol escletxa en el model uniforme estatal. Del caràcter pràcticament clandestí de la producció historiogràfica autòctona,

⁸ Sobre la "centralitat" del motiu medieval en la historiografia valenciana i l'evolució contextualitzada del medievalisme valencià al llarg de la present centúria, cfr. A. FURIÓ: "La història medieval valenciana", en *L'Avenç*, 110 (desembre de 1987), plects d'història local núm. 12.

si més no en els nivells de l'ensenyament primari i secundari, en parla el grau de desconeixement del propi passat col·lectiu per part de la societat valenciana actual. I tanmateix, en els darrers anys, l'Edat Mitjana ha tornat a cobrar un paper hegemònic, ara en la discussió de carrer o en l'airada controvèrsia periodística, en ser emprada com a pretext per a la disputa essencialista. Certament, de les possibilitats de l'Edat Mitjana per a l'argumentació política més primària, els valencians n'estem ben assabentats.

Una enquesta local semblant a l'efectuada per la revista *Lire*, potser revelaria la buidor que amaga l'obsessió fonamentalista. Possiblement un sol nom, el de Jaume I, concitaria les màximes adhesions, però fóra difícil que l'entrevistat donàs més de dos noms. Més modest és l'abast de la present enquesta, reduïda a un grup d'estudiants de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València, però els resultats són ben significatius. Significatius, d'una banda, de la incidència dels estereotips tradicionals del model escolar en uns estudiants que accedeixen a l'ensenyament superior, i il·lustratius, d'altra banda, de la capacitat de correcció que pugua suposar l'ensenyament universitari. En última instància, també són reveladors del nivell de formació dels futurs professionals —investigadors o docents— de la història. Cal dir, però, que la finalitat del sondatge no obeeix essencialment a unes preocupacions de caràcter didàctic, per bé que se'n puguen extraure conclusions, sinó que més aviat es tracta d'un intent d'aproximació a la percepció contemporània de l'escenari medieval a partir d'una mostra practicada entre els estudiants d'història.

II

Base de l'enquesta

L'enquesta ha estat practicada a un col·lectiu de 152 persones, estudiants de primer i segon cicle de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València, al llarg de tres cursos acadèmics, de 1986 a 1989. Es tracta, en total, de cinc mostres diferents: dues de primer curs (estudiants de 1.ª C i 1.ª D, de l'any acadèmic 1987-88), amb un total de 76 enquestats, que ve a representar una sisena part del conjunt d'alumnes de primer curs; i tres de quart curs (estudiants de l'especialitat d'Història Medieval, dels anys 1986-87, 1987-88 i 1988-89), amb un total també de 76 enquestats (22, 30 i 24 de cada any, respectivament), que coincideix amb el conjunt de matriculats anualment en

l'especialitat, tret de les absències habituals del primer dia de classe, que és quan s'ha efectuat el sondatge. La coincidència en el nombre d'enquestats d'ambdós cicles —alumnes de primer i de quart, respectivament—, bé que útil estadísticament, ha estat només casual, i no obeeix, per tant, a cap propòsit de facilitar la comparació dels resultats, que, d'altra banda, sempre s'haurien pogut contrastar mitjançant l'ús de percentatges.

Les dues grans mostres obtingudes ens permeten una aproximació a dos estadis diferents, cronològicament i qualitativament, en el nivell de formació dels estudiants: els immediatament anteriors a l'ensenyament universitari, en el cas dels estudiants de primer curs; i l'anterior a l'especialitat, en el cas dels estudiants de quart, després de tres anys d'experiència universitària en els cursos comuns de Geografia i Història. La fórmula assajada durant aquests tres anys en què s'ha practicat el sondatge, ha estat la d'urgir els estudiants el primer dia de classe a respondre per escrit un qüestionari oral que els demanava tres personatges, tres llibres i tres fets característics o representatius de l'Edat Mitjana. Tant el caràcter sobtat de l'enquesta —el primer dia de classe i prèvia a qualsevol exposició per part del professor sobre els continguts de l'assignatura—, com la deliberada manca de precisió en la formulació de les preguntes, que en deixava la llibertat d'interpretació a l'estudiant⁹, responien a la voluntat de reduir al mínim la intervenció del docent i aproximar-se al màxim als esterotips desenvolupats o adquirits durant els cursos precedents. D'altra banda, la fiabilitat en les respostes, és a dir, la seua fidelitat respecte als convenciments personals dels qui contestaven l'enquesta, quedava garantida no sols pel seu caràcter lliure i opcional, sinó també pel major grau de compromís que suposava la signatura dels fulls de resposta.

El sondatge s'ha efectuat a partir dels estudiants de l'assignatura *Història Universal de l'Alta Edat Mitjana*, de primer curs, i de la d'*Heurística*, de quart, i són representatives, com ja s'ha dit, de dos moments diferents de l'ensenyament superior: el pre-universitari i el de pre-especialització. Possiblement resultaria ben interessant una tercera mostra, la dels estudiants de tercer cicle o dels qui ja han obtingut la lli-

⁹ No s'atenien, per tant, els dubtes que s'hi poguessen originar, entre els quals els més freqüents, per exemple en la segona pregunta, sobre obres literàries característiques de l'Edat Mitjana, es referien a si es tractava de títols produïts durant l'època medieval o a estudis actuals sobre aquell període. És clar que això ha provocat respostes ben heterogènies, però per això mateix simptomàtiques.

cenciatura, que permetria avaluar els resultats de dos anys d'especialitat en Història Medieval, alhora que contribuiria a la reflexió sobre la docència de la nostra disciplina. És una possibilitat, com també la de sotmetre a revisió certs plantejaments didàctics encara vigents —i no sols en el model escolar—, ara que bufen vents de reforma dels plans d'estudi. L'abast de l'enquesta és més modest, però, i bé que no exempta d'una certa voluntat pertorbadora, respon a un legítim afany de curiositat sociològica.

Els personatges

L'emperador Carlemany, el rei Jaume I, el Cid *Campeador* i Alfonso X *el Sabio* són, als ulls dels nostres estudiants, els personatges més representatius d'una Edat Mitjana ben característica, amb la concentració d'un terç exacte del total de respostes¹⁰. Un lideratge hegemònic que resulta encara més paradigmàtic si atenem a l'àmplia diversitat que caracteritza els resultats i que ha propiciat una dilatada i assortida nòmina de personatges, fins arribar als 119 que recull el Quadre 1. La dispersió ha estat major en quart curs, amb 89 noms diferents, que en primer, amb 70, però és més aparent que no real, ja que només una desena de noms, sobre el total de 119, aplega ja més de la meitat de les respostes.

Una Edat Mitjana, doncs, menys plural del que es podria presumir a partir d'un llistat tan extens, però encara escassament definida i generosament receptiva a unes singularitats tan heterogènies, que de vegades ultrapassen fins i tot els límits cronològics tradicionalment acceptats¹¹ o, inclús, els límits de la realitat històrica¹². Una Edat Mit-

¹⁰ L'univers del sondeig és de 152 persones, però per tal de defugir una excessiva rigidesa en les respostes, cada estudiant havia de donar tres noms. És així que la base de l'enquesta augmenta a 456 manifestacions, la meitat de primer curs i l'altra meitat de quart.

¹¹ Aquesta "transgressió" la protagonitzen sobretot els estudiants de primer. Es podria pensar que els sis vots de Luter, els dos d'Erasme i els de Calví i Enric VIII, responen a una clara voluntat d'eixamplar l'Edat Mitjana en la seua fase terminal, més que no a un atabalament passatger. Tanmateix, sembla excessiva la dilatació per la banda contrària, amb la inclusió de Viriat i Alexandre Magne (confòs, potser, amb Carlemany?). Només un estudiant de quart s'ha saltat els canons cronològics habituals: el seu vot a Plató potser siga en reconeixement a la influència que l'obra del filòsof grec exercí sobre el pensament medieval.

¹² Són els estudiants de quart els qui es mostren més captivats per una Edat Mitjana de fabula, com ho palesen els 5 vots que s'enduu el rei Artur i el que es concedeix a *Santiago*, òbviament el *Matamoros*.

jana, a més a més, amb noms i cognoms: només un estudiant de quart s'ha resistit a donar-ne cap, a considerar representatiu o característic del període cap personatge concret, i altres 40 respostes s'han inclinat per personatges indeterminats, anònims, però una aclaparadora majoria s'ha decidit per la via més segura dels personatges coneguts, amb un centenar de noms que recullen el 90% del total de respostes. Possiblement, en aquesta preferència per les celebritats influís la mateixa formulació de la pregunta, que en demanar "personatges" representatius, activava els estereotips latents de la memòria escolar, en perjudici d'uns arquetips més vagarosos: un senyor, un camperol, un Jacques Bonhomme. Alguns estudiants, però, particularment els de quart, n'han sabut superar el condicionament, cas d'haver existit. Per contra, altres no han sabut escorcollar a fons els racons de la pròpia memòria, incapaços d'arriscar tres noms de ressonància medieval: les 13 respostes en blanc —6 de primer i 7 de quart— que recull el quadre no són cap signe de reticència o abstenció desafiadora, ja que han aventurat almenys dos personatges, deixant despoplat el tercer espai.

¿Quina és la geografia dels temps medievals? L'escenari medieval s'acobla particularment a l'Occident europeu, i als seus afores l'adjectiu perd tota significació operativa. De fet, els personatges exhumats per l'enquesta són tots de naturalitat europea, i les escasses excepcions es justifiquen per la seua influència en els afers del continent cristià: el paper de Mahoma és àmpliament reconegut amb la cinquena plaça que ocupa en el quadre, i en menor escala, el de Saladí, recordat per dos estudiants de primer. No sols és un espai europeu,

QUADRE 1.

PERSONATGES MÉS REPRESENTATIUS DE L'EDAT MITJANA

	TOTAL	PRIMER	QUART
Carlemany	55	32	23
Jaume I	38	12	26
El Cid <i>Campeador</i>	32	25	7
Alfonso X <i>el Sabio</i>	29	19	10
Mahoma	20	13	7
Reis Catòlics	16	14	2
Justinià	10	9	1
Sant Tomàs	9	1	8
Don Pelayo	8	8	—

“Un senyor”	8	2	6
Abd-er-Rahman I	7	3	4
Al-Mansur	6	2	4
Cristòfor Colom	6	6	—
Luter	6	6	—
Ricard Cor de Lleó	6	5	1
Sant Agustí	6	1	5
Gregori el Gran	6	—	6
“Un orador”	6	3	3
“Un camperol”	6	1	5
Marco Polo	5	3	2
Abd-er-Rahman III	5	—	5
Sant Benet	5	2	3
Frederic II	5	1	4
El rei Artur	5	—	5
Averroes	4	1	3
Ramon Llull	4	1	3
Altres personatges*	126	52	74
Cap	4	—	4
En blanc	13	6	7
TOTAL	456	228	228

*ALTRES PERSONATGES.— *Compartits entre primer i quart*: 3 respostes: Sancho III, “un papa”, “un serf”; 2 respostes: Recared, Otó I, Fernando I, sant Lluís, Fernando III, Roger de Flor, Erik el Roig, Joanot Martorell, “un joglar”.

Només en primer curs: 3 respostes: Atila; 2 respostes: Donya Urraca, Alfonso VI, Don Rodrigo, Saladí, Erasme; 1 resposta: Alexandre Magne, Viriat, Akhila, Alaric II, sant Isidor, Recesvint, Ramiro Sánchez, Ramon Berenguer IV, Hug Capet, Chrétien de Troyes, Gonzalo de Berceo, don Juan Manuel, Ausiàs Marc, Leonardo, Gonzalo Fernández de Córdoba, Maquiavel, Enric VIII, Tomàs More, Gutenberg, Calvi, “reis bizantins”, “reis musulmans”, “un rei”, “un comte”, “un bisbe”.

Només en quart curs: 3 respostes: Joana d’Arc, Benet XIII; 2 respostes: Abat Oli-
ba, Guillem d’Aquitània, Elionor d’Aquitània, Guillem d’Ockham, Simó de Mont-
fort, sant Francesc, Pere el Cerimoniós; 1 resposta: Sant Hermenegild, Gerbert,
Maimònides, Adalberon, Sant Vicent Ferrer, Innocenci III, Enric VI, Santiago, Lluís
X, Juan II, Ramiro II, Marcabré, Bernat de Ventadorn, Arnau de Vilanova, Ra-
mon Muntaner, Aleix Commè, Plató, Joan XXII, Pere Valdo, Joaquim da Fiore,
Pere l’Ermitany, Bernat de Claravall, Guillem el Mariscal, Bernat Gui, Jacques Four-
nier, Urbà II, Ibn Hazm, Guillem el Conquistador, Isabel de Villena, Menocchio,
Melusina, Watt Tyler, Jacques Bonhomme, “un burgès”, “un templer”, “un croat”,
“un frare”, “un pobre”, “un remensa”, “un musulmà”, “Juan José Tena”.

sinó cristià: el sondeig en confirma la pressumpció, amb un predomini absolut dels personatges cristians —més d'un centenar, que convoca el 85% de les respostes—, enfront de només deu de musulmans i altres cinc de diverses creences¹³.

En canvi, no sembla haver-hi un desequilibri notori entre els personatges d'origen hispànic i els de procedència ultrapirinenca. Hi ha un nombre superior d'europaus no ibèrics (52 enfront de 46), que es compensa, però, amb una major preferència pels hispànics en el nombre de respostes (204 enfront de 172). Una Edat Mitjana, doncs, que no es replega en les pròpies fronteres peninsulars, sinó que s'escampa per tot l'àmbit de la cristiandat llatina: la mostra recull tants personatges francesos o italians com castellans o catalans (setze, en cada cas); fins i tot hi ha el mateix nombre d'alemanys i anglesos que de naturals del regne de València, sis noms per cada. És cert que la fama dels bons reis francesos arriba lluny, tant com la influència dels models d'inspiració francesa, que exporten els seus propis personatges, però el fet que Carlemany encapçale sobradament la imatgeria més característica de l'Edat Mitjana, al parer dels estudiants valencians, quan ni tan sols apareixia en l'esmentat sondeig fet a França, no pot explicar-se deixant de banda el fervor europeista que ens anima i l'acurada presentació publicística de l'emperador carolingi com a un antecessor altomedieval de Jean Monnet.

De portes endins, l'Edat Mitjana hispànica és majoritàriament castellana. No hi falten els més destacats monarques de la Reconquesta, de don Pelayo als Reis Catòlics, inclosos també els de segona fila, com donya Urraca, en una línia argumental que entronca perfectament amb Recared i don Rodrigo, i fins i tot Viriat, també presents; ni tampoc estan absents els acreditats autors, de Berceo o don Juan Manuel, que desfilaven als nostres llibres de batxillerat. Per contra, l'aportació de la Corona d'Aragó és més modesta, i irrisòria si ens centrem en l'estrictament valenciana, limitada a sis noms, dels quals cinc són del ram de la literatura: Arnau de Vilanova, sant Vicent, Ausiàs Marc, Joanot Martorell i sor Isabel de Villena. Només el sisè, el "valencià" Jaume I, concentra un elevat percentatge d'adhesions, que el situa en segona posició —primera entre els estudiants de quart, però sisena entre els de primer—, després de Carlemany. És un miratge que amaga l'absoluta buidor que hi ha més enllà de la figura carismàtica¹⁴.

¹³ Els ja esmentats Plató, Alexandre Magne i Viriat, a més d'Atila i Maimònides.

¹⁴ En la consideració de l'escenari hispànic s'aprecien notables diferències entre amb-

I l'espai definit, quina mena de protagonistes l'habiten? L'extens inventari de respostes censa quaranta-tres reis, nou papes, deu esforçats cavallers o prominents senyors laics i disset personalitats de vida venerable, entre sants, bisbes i religiosos. Tots plegats sumen els dos terços del total de noms i el 82% del total de respostes. En un altre bloc podríem incloure, a efectes de classificació, els vint-i-tres noms de teòlegs, filòsofs, escriptors i artistes de renom, i en un tercer, totalment minoritari, els deu representatius de l'estament popular: els que simbolitzen els combatius o heterodoxos noms d'un Jacques Bonhomme, un Watt Tyler o un Menocchio, o els més anònims que rescaten, en arquetip generalitzador, les figures d'un serf, un pobre, un camperol, un remensa, un joglar, un frare o un burgès. Una última anàlisi, la que destria els personatges en funció del sexe, ens descobreix un percentatge de dones ben escadusser, que, de Joana d'Arc a Isabel la Catòlica, o de donya Urraca a Elionor d'Aquitània, reproduïx els tòpics grandiloqüents que en permeten la inclusió.

L'Edat Mitjana que emergeix d'aquesta primera fase de l'enquesta, no hi ha dubte que és subsidiària de la visió polític-religiosa tradicional, perfectament transmesa pels canals de l'ensenyament secundari, i que pot integrar sense problemes la visió culturalista del segon bloc. Una imatge alternativa, més atenta al subjecte col·lectiu o a la bigarrada diversitat de les masses innominades, sembla encara llunyana, bé que ja s'hi donen uns tímids intents.

Els llibres

En indagar sobre els llibres més representatius de l'Edat Mitjana, la majoria dels estudiants s'ha decantat per una tríade d'origen clarament escolar —constituïda pel *Poema de Mío Cid*, les *Cantigas de Santa María* i el *Libro del Buen Amor*—, que juntament amb el *Tirant lo Blanc* congreguen la tercera part de les respostes. Ara bé, un 20% el conformen títols actuals, estudis erudits o novel·les històriques, amb *El nom de la rosa* i *Guerreros y campesinos* al capdavant, que apleguen més del 36% del total de títols. La literatura actual —científica,

dós col·lectius d'estudiants. Els de primer encara reproduïxen immutable el clixè del batxillerat que acaben de deixar en entrar a la Universitat, i només donen tres noms "catalans" (Ramon Berenguer IV, Ramon Llull i Roger de Flor) i tres de "valencians" (Jaume I, Ausiàs Marc i Joanot Martorell). Entre els de quart augmenta la participació perifèrica, alhora que amaina la castellana. ¿Què motiva el canvi d'estereotips, si no hi ha cap assignatura d'història regional fins a cinquè?

QUADRE 2.
LLIBRES MÉS REPRESENTATIUS DE L'EDAT MITJANA

	TOTAL	PRIMER	QUART
<i>Poema de Mío Cid</i>	49	32	17
<i>Cantigas de Santa María</i>	37	28	9
<i>Libro del Buen Amor</i>	24	18	6
<i>Tirant lo Blanc</i>	24	13	11
<i>Alcorà</i>	16	11	5
<i>El nom de la rosa</i>	15	1	14
<i>Guerreros y campesinos</i>	15	2	13
<i>La Chanson de Roland</i>	9	3	6
<i>Crònica de Jaume I</i>	8	—	8
<i>Las Partidas</i>	8	3	5
<i>Summa Theologica</i>	8	1	7
<i>La Celestina</i>	7	6	1
“ <i>Matèria de Bretanya</i> ”	7	—	7
<i>El Decameró</i>	7	2	5
<i>Les Etimologies</i>	6	2	4
<i>El conde Lucanor</i>	5	2	3
“ <i>Beato de Liébana</i> ” (sic)	5	2	3
<i>Amadís de Gaula</i>	5	3	2
<i>El Llibre del Repartiment</i>	5	1	4
<i>La ciutat de Déu</i>	4	—	4
<i>El Quijote</i>	4	4	—
<i>La Divina Comèdia</i>	4	1	3
<i>La Bíblia</i>	4	2	2
<i>Coplas de Jorge Manrique</i>	4	3	1
<i>El otoño de la Edad Media</i>	3	—	3
“ <i>El romancero</i> ”	3	3	—
“ <i>El mester de juglaría</i> ”	3	3	—
<i>Milagros de Nuestra Señora</i>	3	1	2
“ <i>jarchas</i> ” mossàrabs	3	2	1
<i>Furs de València</i>	3	—	3
<i>Historia General de la Edad</i>			
<i>Media</i> , de J. Valdeón	3	1	2
<i>Guillermo el Mariscal</i>	3	1	2
Altres títols*	96	34	62
Cap	3	—	3
En blanc	53	43	10
TOTAL	456	228	228

*ALTRES TÍTOLS.— *Compartits entre primer i quart*: 2 respostes: *La época medieval* de J. A. García de Cortázar, *El Unicornio* de M. Mugica Lainez, *Las ciudades medievales* de H. Pirenne, *Historia del campesinado* de R. Fossier, *Maellus maleficarum*, “Lírica trobadoresca” (o “poesia provençal”).

Només en primer curs: 2 respostes: *El Llibre de meravelles* de R. Llull, *El Codi de Justinia*, *El cavaller de la carreta* de Ch. de Troyes, *El lazarillo de Tormes*; 1 resposta: *Libro de Odas*, *Libro de Dados*, *Apocalipsi*, “Codis visigòtics”, *Codi d’Alaric*, “Filosofia d’Averroes”, *Perceval*, *Càntic Espiritual* d’A. Marc, “Llibres de cavalleria”, *Vida* de santa Teresa, “Poesia mística de Fra Luis de León”, *La Flecha negra*, *Ivanhoe* de W. Scott, *Señorío y feudalismo* de R. Boutruche, *La España musulmana* de R. Ariè, “*La Alta Edad Media* de Siglo XXI” (sic), “*La Baja Edad Media* de Siglo XXI”, “*Geografía e Historia* de l’editorial Anaya”, “*Geografía e Historia* de l’editorial Santillana”, *L’Espanya horitzontal* de F. Blai.

Només en quart curs: 2 respostes: *El collar de la paloma*, *La imitació de Crist* de T. Kempis, *El Domesday Book*, *El Mabinogion*, *Montaillou* d’E. Le Roy Ladurie, *Los tres órdenes* de G. Duby, *El año mil* de G. Duby, *Introducción al estudio de la Edad Media* d’I. Ruiz de la Peña; 1 resposta: *Liber iudiciorum*, *Crónica* d’Alfonso III, *Crónica* de San Juan de la Peña, *Crónica* d’Alfonso X, *Crònica* de Ramon Muntaner, *Crónica* de Martí de Viciana, “Cròniques”, *Decret* de Gracià, *Políptic* d’Irminon, *Llibre del Consolat de Mar*, *La República* d’Aristòtil (sic), *La consolació de la filosofia* de Boeci, *Carmen ad Robertum regem*, *Auto de los Reyes Magos*, *Lo Somni* de Bernat Metge, *De secretis artis et naturae* de Bacon, *Zohar*, *Carmina Burana*, “El viatge de sant Brandan”, *Orlando furioso*, “*Bestiariis medievales*”, “*Sagues escandinaves*”, *Tristany i Isolda*, *El señor de los anillos* de J. Tolkien, *El caballero verde*, *Cercamon* de Ll. Racionero, *La transición del feudalismo al capitalismo* de Hamilton (sic), *La prostitución en la Edad Media* de J. Rossiaud, *Vocabulario de la Edad Media* de P. Bonnassie, *La civilización del Occidente medieval* de J. Le Goff, *El tiempo de las catedrales* de G. Duby, *El caballero, la mujer y el cura* de G. Duby, *Introducción a la Historia* de M. Bloch, *Estudios de Historia Medieval* de P. Guichard, *Història de Catalunya* de J. Reglà (sic), *Historia del reino de Valencia* de Tourtoulon (sic), *Historia de España* del Marqués de Lozoya (sic), *Historia Medieval* (sense més detall) i dos títols actuals més, sense precisar.

divulgativa o de ficció— està ben present en la modelació contemporània de la imatge sobre els temps medievals, i, bé que la trobem en ambdós col·lectius d’estudiants, és entre els de quart curs on la seua empremta és més notable.

Una vegada més, com ja passava amb els personatges, l’acusada concentració de les respostes en els primers títols —els deu primers en recullen més de la meitat— es veu acompanyada d’una vasta dispersió en el nombre total, 120, major en quart curs, amb 83, que en primer,

amb 57, com podem observar al Quadre 2. Això no obstant, també hi podem constatar un elevat índex de coincidència en les manifestacions d'ambdós grups estudiantils, concretada en trenta títols —poc més d'una quarta part—, que atenyen el 70% del total de respostes.

Ha estat aquest segon test, el referent als llibres, el més revelador de la polifacètica i alhora difuminada imatge que domina en la concepció contemporània de l'Edat Mitjana. No sols pel dubte, a l'hora de la tria, entre títols produïts en l'època o títols actuals, sinó per l'alt nombre de respostes en blanc, sobretot en primer curs. Uns cinquanta estudiants —la tercera part del col·lectiu— han tingut dificultats per a recordar almenys tres llibres que poguessen associar a l'Edat Mitjana, però fins i tot els qui han complimentat la terna sol·licitada ho han aconseguit, en alguns casos, gràcies a la invocació *in extremis* del repertori adquirit en el batxillerat¹⁵, sense excessiva preocupació per la cronologia¹⁶; i, en altres casos, a la desesperada solució de recórrer als títols de manuals, fossen específics d'història medieval o bé d'abast més general¹⁷.

L'enquesta recull, doncs, un garbuix heterogeni de títols en què les obres d'erudició es barregen amb les de ficció, els tractats de teologia o filosofia amb els manuals de l'últim batxillerat, i els codis legals o els registres documentals amb la literatura èpica o lírica i els "super-vendes" del romanticisme. El quadre següent n'intenta una sistematització en quatre grans blocs, dividits segons la temàtica, la cronologia i l'àrea de producció de l'obra.

¹⁵ Així, les referències genèriques a "cròniques", "llibres de cavalleria", "bestiaris", "jarchas", "sagues escandinaves" o la vaga al·lusió al "romancer", al "mester de juglaria" o a la "filosofia d'Averroes". La desordenada barreja en la memòria de títols i noms provoca emparellaments insòlits, quan no divertits, com l'atribució del *Decameró* a Botticelli, *La República* a Aristòtil, *La transició del feudalisme al capitalisme* a Hamilton, o fabrica noves obres com la *Historia del reino de Valencia* de Tourtoulon, o la *Història de Catalunya* de Reglà.

¹⁶ Certament, la inclusió d'*El Quijote*, *El Lazarillo*, la *Vida* de santa Teresa o la poesia de fra Luis de León sembla obeir més a un darrer intent dels estudiants de primer per eixir del pas amb títols sonors, que no a un desacord manifest amb la periodització acadèmica de la història, inclosa la de la literatura. El mateix podríem dir dels estudiants de quart que han citat *La República*.

¹⁷ Com ara els de García de Cortázar i Valdeón, o els de Dhont i Le Goff, recomanats en primer i segon curs, per bé que el nom dels dos últims apareix desbancat pel de l'editorial, Siglo XXI. Pel que fa als més genèrics, s'han exhumat els dos manuals de COU, de títol homònim, *Geografía e Historia*, citats en l'enquesta només pel nom de les respectives editorials, Anaya i Santillana.

	ÀREA NO HISPÀNICA	ÀREA HISPÀNICA NO CATALANA	ÀREA CATALANA	TOTAL
<i>Medievals</i>	30	30	10	70
Literatura	17	19	4	40
Tractats, cròniques i documents	13	11	6	30
<i>Actuals</i>	26	9	5	40
Literatura	5	2	1	8
Estudis	21	7	4	32
TOTAL	56	39	15	110

La majoria dels títols ressenyats corresponen, com podem veure, a obres produïdes durant l'Edat Mitjana, però no deixa de ser important la proporció d'obres actuals que els estudiants han donat com a representatives dels temps medievals. Tanmateix, cal corregir el quadre, elaborat a partir del nombre absolut de títols, amb l'observació de la concentració de les respostes. Així, no sols es redueix el percentatge de llibres actuals sinó que es trenca l'aparent equilibri que exhibeix el quadre entre obres literàries i obres d'altres característiques, amb una clara preferència per les primeres.

Una visió de l'Edat Mitjana, doncs, que deu molt a la literatura, sobretot la inventariada als manuals d'institut, del *Poema de Mio Cid* a *La Celestina*. Per bé que, quant al nombre total de títols, hi ha una certa equiparació entre la literatura no hispànica i la castellana, el predomini d'aquesta última és aclaparador si sumem les respostes, amb dos terços del total. Això obeeix, en termes generals, a una major concentració de les preferències dels estudiants de primer en uns pocs títols emblemàtics, mentre que els de quart han optat per una major diversificació, més atenta també a la literatura europea. Al costat de les també "escolars" *Chanson de Roland*, *Divina Commedia* o el *Decamerone*, s'observa l'èxit fulgurant de la literatura artúrica o la lírica trobadoresca, afavorides per la moda ambiental. Pel que fa a la literatura autòctona, la seua presència és mínima, reduïda a quatre títols, un per cap, de Ramon Llull, Bernat Metge, Ausiàs Marc i Joanot Martorell. La "cavalcada" del *Tirant lo Blanc* a un destacat quart lloc de l'escalafó no deixa de ser anecdòtica, producte, com ja hem vist amb Jaume I, de la incidència selectiva dels tòpics locals.

A poc a poc hi fa l'entrada una altra mena de texts: tractats teològics, com la *Summa Theologica* o *La ciutat de Déu*, o filosòfics, com l'obra de Boeci, la d'Averroes i la de Bacon; codis i texts legals, com les *Partidas*, la recopilació de Justinià o els codis visigòtics, amb els *Furs* o el *Llibre del Consolat de Mar* pel que fa a l'àmbit valencià; i, sobretot, cròniques: cròniques castellanes i catalanes, la d'Alfonso III i la d'Alfonso X, la de Ramon Muntaner i la de Martí de Viciana, però especialment la *Crònica* de Jaume I, el sisè llibre més votat pels estudiants de quart, per bé que desconegut per als de primer. És, certament, en quart curs on es presta una major atenció a les fonts històriques no literàries, no sols les de caràcter cronístic ara esmentades sinó també les documentals, com ara el *Políptic* de l'abat Irminon, el *Domesday Book* anglès o el *Llibre del Repartiment* valencià. Les mencions són encara escasses i aïllades, ja que el contacte amb l'època medieval no ha passat de dues assignatures generals, de primer i segon respectivament, sobre l'Alta i la Baixa Edat Mitjana europea, però són indicis de la influència de l'experiència universitària, que se superposa o erosiona el model escolar.

Una experiència que es palesa notablement en l'elecció de les obres actuals relatives als temps medievals, en les quals els estudis o les monografies (una trentena de títols) superen amb escreix la ficció literària (vuit). És també ací on s'aprecia una major hegemonia de la producció estrangera, especialment la francesa: Marc Bloch, Henri Pirenne (belga), Robert Boutruche, Robert Fossier, Jacques Rossiaud, Pierre Bonnassie, Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie i, sobretot, Georges Duby. De Duby se citen fins a sis títols, un dels quals, *Guerreros y campesinos*, esdevé un veritable *best-seller*. En canvi, la historiografia espanyola es limita a tres noms, José Angel García de Cortázar, Julio Valdeón i Ignacio Ruiz de la Peña, vinculats als manuals de què són autors. No hi ha, en la nòmina, cap historiador local¹⁸. Val a dir que les anteriors constatacions es refereixen, en la seua majoria, a les respostes donades pels estudiants de quart; el panorama entre els de primer es circumscriu bàsicament a manuals, inclosos els de COU, dels quals es desconeix fins i tot l'autor.

¹⁸ Els temes valencians són confiats a dos francesos: Pierre Guichard i el baró de Tournon, la vida de Jaume I del qual és confosa amb una història del regne de València. D'abast més general, apareix citada *L'Espanya horitzontal*, de Francesc Blai, professor a l'Institut d'Alcoi.

La narrativa actual és poc present en la conformació de la imatge sobre l'Edat Mitjana, almenys pel que fa al nombre de títols: només vuit. De fet, els estudiants de primer només esmenten, com a obres més "recents", la *Flecha Negra* o *Ivanhoe*, però la influència de la novel·la històrica es fa més palesa entre els estudiants de quart, més àvids per consumir productes com *El senyor de los anillos*, de dubtosa ubicació medieval, o recreacions literàries com *El Unicornio*, de Muga Lainez, i *Cercamon*, de Lluís Racionero. El fenomen Umberto Eco tampoc no hi és absent: *El nom de la rosa*, amb un sol vot en primer, és, després del *Mío Cid*, el títol que els estudiants de quart consideren més representatiu de l'Edat Mitjana.

Els fets

Demandar a un col·lectiu d'estudiants d'història que manifesten quins són els fets que consideren més representatius de l'Edat Mitjana, potser suposa ja un condicionament de les respostes en favor d'una història evenemençial, de la mateixa manera que el test sobre personatges reforçava el paper de les singularitats, i, tanmateix, els esdeveniments concrets no passen d'una quarta part de les respostes, àmpliament superats pels processos globals. Més que per l'anècdota o l'episodi, els estudiants han optat per ressaltar fenòmens de major abast. Això, una major problematització pel que fa a l'objecte de la història, no suposa, però, un canvi substantiu en la imatge dominant dels temps medievals, parcialment exhumada en els qüestionaris anteriors, que privilegia una visió clarament políticoinstitucional.

Guerres, invasions, conquestes i reconquestes constitueixen els principals components d'un escenari eminentment bèl·lic i en el qual la Península Ibèrica ocupa un paper central. Les croades cristianes, les conquestes islàmiques i les invasions germàniques proporcionen el marc general, mentre que l'ocupació musulmana del territori hispànic i, assenyaladament, la Reconquesta, conformen l'aportació local. La imatge és compartida sense fissures per ambdós conjunts d'estudiants, i només els fets relacionats amb la Reconquesta Hispànica, amb les prèvies ocupacions i les posteriors expulsions, sumen ja la quarta part del total, tant en termes absoluts com pel que fa al nombre de respostes.

El Quadre 3 exhibeix individualitzats els fets reportats com a més característics d'una Edat Mitjana que s'ajusta perfectament als límits cronològics i espacials habituals¹⁹.

QUADRE 3.
FETS MÉS REPRESENTATIUS DE L'EDAT MITJANA

	TOTAL	PRIMER	QUART
Les Croades	51	19	32
La Reconquesta	47	28	19
La conquesta musulmana de la Península Ibèrica	30	15	15
El Feudalisme	28	17	11
L'expansió de l'Islam	27	9	18
Les pestes	18	9	9
Les invasions bàrbares	15	7	8
El descobriment d'Amèrica	13	12	1
El cristianisme	10	9	1
La caiguda de l'Imperi romà	9	5	4
El cisma d'Occident	9	1	8
La Inquisició	8	7	1
La guerra dels Cent Anys	8	4	4
El renaixement urbà	8	1	7
La crisi del segle XIV	8	—	8
La batalla de Poitiers	6	4	1
La conquesta de Granada	5	4	1
La Reforma	5	5	—
L'enfrontament Papat/Imperi	5	1	4
L'imperi carolingi	4	3	1
El monacat	4	2	2
La caiguda de Constantinoble	4	3	1
La conquesta visigoda de la Península Ibèrica	3	3	—
La unió de Castella i Aragó	3	3	—
La croada contra els càtars	3	—	3
Els ordes religiosos	3	—	3
Les heretgies	3	—	3
Les peregrinacions	3	1	2
L'arquitectura i l'art	3	2	1
La conquesta de València	3	1	2
Las Navas de Tolosa	3	1	2
Altres fets*	89	42	47
Cap	3	—	3
En blanc	15	10	5
TOTAL	456	228	228

*ALTRES FETS.— *Compartits entre primer i quart*: 2 respostes: el vassallatge, la difusió de les llengües romàniques, la batalla de Guadalete, la unificació dels regnes cristians o la unificació d'Espanya.

Només en primer curs: 2 respostes: la crisi del poder reial, el sacre imperi romano-germànic, la creació d'al-Andalus, l'expulsió dels àrabs d'Espanya (sic), la fundació de Castella; 1 resposta: el naixement de l'Imperi romà, Bizanci, la conversió de Recared, la fugida de Mahoma a la Meca, Covadonga, la coronació de Carlemany, la batalla de Roncevalles, l'any mil, la descomposició d'al-Andalus, la formació dels regnes cristians, la conquesta de Toledo, la conquesta de València pel Cid, l'expulsió d'àrabs i jueus de la Península, l'expulsió dels jueus, el descobriment d'Àsia, la volta al món, la preservació de la cultura en els monestirs, la preservació de la cultura en els nuclis cristians, el declivi cultural, la literatura medieval, la convivència de tres cultures: cristians, musulmans i jueus, l'Escola de traductors de Toledo, el descobriment de la impremta, la societat teocèntrica, el naixement de la burgesia, les guerres nobiliàries, la transició del feudalisme al capitalisme, la Taula Redona.

Només en quart curs: 2 respostes: la crisi del segle III o la crisi de l'Imperi romà, les *jacqueries* i revoltes camperoles, la repoblació cristiana, l'expansió agrícola; 1 resposta: la unificació de la monarquia visigoda amb Leovigild i Recared, el calif de Còrdova, la reforma gregoriana, el naixement de Cluny i el Císter, el mil·lenarisme, la guerra comercial entre Venècia i Gènova, la croada de Pere l'Ermitany, la querella de les investidures, la butlla d'or, la fragmentació del poder en l'època carolíngia, el concili de Clermont, la batalla de Muret, l'expansió catalano-aragonesa per la Mediterrània, el tractat d'Almirra, la mort de Genguis Khan, la guerra de les dues roses, el règim senyorial, el conflicte remensa, els gremis, 1101 (primera croada contra Saragossa), 1225, 1238, 1333 (*lo mal any primer*), 1469, el renaixement d'Europa, l'expansió de l'Occident medieval, les universitats, el poblament musulmà sobre el substrat romà, Cristianisme *versus* paganisme, decadència de les ciutats, el Consolat de Mar, la persecució de les bruixes, l'expulsió dels moriscos valencians, la batalla d'Almansa, el floriment de les cultures precolombines.

¹⁹ Alguns estudiants de primer eixamplen l'Edat Mitjana del naixement de l'Imperi romà a la Reforma de Luter. Els de quart arriben a l'expulsió dels moriscos i la batalla d'Almansa. L'escenari medieval continua sent l'europeu, però alguns fets s'escapen a aquesta geografia, com la fugida de Mahoma a la Meca o la mort de Genguis Khan. Segurament en desacord amb aquesta visió eurocèntrica i una mica reticent a la pròxima celebració del *Descubrimiento*, un estudiant ha ressaltat el floriment de les cultures precolombines. Altre, però, ha considerat que el fet més representatiu de l'Edat Mitjana va ser la constitució de la Taula Redona.

El quadre següent n'intenta una sistematització temàtica:

	Fets	Respostes
<i>Polítics</i>	53	268
Guerres	12	163
Batalles	13	27
Altres	28	78
<i>Econòmico-Socials</i>	20	85
<i>Culturals</i>	19	33
<i>Religiosos</i>	15	52

El sondatge ens destapa una Edat Mitjana farcida d'ingredients bèl·lics, de conflictes violents en què la remor monòdica de les armes silència qualsevol altre so. Abans repassavem el ressò de les baralles autòctones, agavellades en el feix sacralitzat de la Reconquesta, però en aquest apilotament de proeses també es donen cita altres conteses no menys cèlebres: la guerra dels Cent Anys, la de les Dues Roses, la sostinguda entre els seguidors del papa i els de l'emperador, la que enfrontava genovesos i venecians per la supremacia en la Mediterrània... L'episodi de les Croades encapçala, juntament amb la Reconquesta, un escrutini revelador. L'Edat Mitjana s'identifica amb un ideal de croada que no sols s'adreça cap a l'exterior, acompanyant l'expansió europea fora de les seues pròpies fronteres, sinó que s'aplica també cap a l'interior, cap a l'enemic intern que en pertorba la unitat necessària: càtars i heretges en general, jueus, bruixes. Prova de la pervivència d'un model basat en l'inventari de gestes decisives, els estudiants destaquen els moments culminants d'aquest encadenament de marcialitats: la batalla de Poitiers i la de Roncesvalles, la caiguda de Constantinoble, Guadalete, Covadonga i las Navas de Tolosa, Muret, la presa de Toledo i la doble conquesta de València. És més, en el davallament cap a l'episodi singular, cap a la història dels noms i les xifres, els estudiants —els de quart, justament— no s'estan de convocar dades precises: 1101, 1125, 1238, 1469...

L'esplendor de les armes ve acompanyada de la fastuositat de les cerimònies palatines i la magnificència de les construccions polítiques: l'Imperi carolingi i la coronació de Carlemany, l'Imperi romano-germànic, la unificació peninsular amb Leovigild i Recared, el califat de Còrdova i la posterior desmembració en taifes, la formació dels reg-

nes cristians i la nova unificació, per a la qual la terminologia és variada: unió de Castella i Aragó, unificació dels regnes cristians o unificació d'Espanya.

Ultra el component religiós d'una bona part dels fets ressenyats, especialment els adobats amb connotacions de croada, que en dificulta la segregació analítica en conjunts diferenciats, també la història eclesiàstica hi aporta les seues circumstàncies excepcionals i altres de temporalitat més vasta, començant per la mateixa presència i organització de l'Església: el monacat, Cluny, el Císter i els ordes mendicants; el papat i la reforma gregoriana, el cisma d'Occident i la Inquisició; i el memorable episodi, bé que indestriable entre política i religió, de la conversió de Recared a la fe de Roma.

La història político-religiosa hegemonitza amb escriu els guarismes de l'estadística, amb les tres quartes parts del total de respostes. És també el camp on predomina la geografia hispànica. La majoria dels fets destacats no tenen, en termes generals, una circumscripció precisa sinó que afecten la vastedat abstracta de la cristiandat europea, però quan comporten una concreció districtual, s'imposa la territorialitat mesetària. Les referències ultrapirinenques són exígües, i encara més les que al·ludeixen a la perifèria oriental de la península ibèrica: la creació del regne de València i l'expansió catalano-aragonesa per la Mediterrània constitueixen l'única aportació domèstica en aquesta història factual de l'Edat Mitjana²⁰.

La visió alternativa, més atenta als fenòmens econòmics, socials i culturals, és encara incipient. S'hi aprecia, però, la progressiva tendència a assimilar Edat Mitjana i Feudalisme, la caracterització de la societat medieval com una societat feudal. Els estudiants en destaquen el marc i els llargs processos de canvi: el règim senyorial, la crisi del segle III, la crisi del segle XIV, la transició del feudalisme al capitalisme. I al costat dels antagonismes socials, es rescata també el protagonisme de les forces productives: les revoltes camperoles, les *jacqueries* i el moviment remensa; la decadència de les ciutats i el renaixement urbà; el poblament, l'expansió agrícola i la repoblació... L'atenció als aspectes culturals sembla encara dominada pel repertori genèric dels aconseguiments del període, de la formació de les llengües romàniques

²⁰ Situar dins la cronologia medieval l'expulsió dels moriscos o la batalla d'Almansa revela la desorientació de l'estudiant valencià quan s'aproxima a la pròpia història, fins i tot si es limita als tòpics més usuals.

a la literatura, l'art i l'arquitectura, amb mencions puntuals a l'escola de traductors de Toledo, les universitats o la impremta. Però també hi trobem perspectives menys comunes, com la que ressalta la convivència de les tres cultures —ressò de les tesis d'Américo Castro— o el conflicte cultural entre cristianisme i paganisme.

III

L'enquesta ens subministra un aplec ben promiscu d'imatges, de mirades diverses sobre els temps medievals. Possiblement els estudiants haurien estat igual de miscel·lanis si se'ls hagués inquirit directament per l'Edat Mitjana com a concepte, per l'especificitat de l'adjectiu "medieval". Per als mateixos historiadors, l'etiqueta no passa de ser una pura convenció i, llevat d'alguns esforços malabars de teorització²¹, la noció d'Edat Mitjana no sembla tenir cap altre contingut que el mementum cronològic²². És més, un calaix que es defineix només pels seus contorns temporals dista molt d'assolir una valoració unànime, fins i tot dins del mateix gremi. De Fossier a Le Goff, una tradició medievalística ha insistit en la presentació de l'Edat Mitjana com a primera edat de la civilització occidental, com la infància d'Europa. Enfront s'aixeca una altra visió més reticent a l'acceptació d'un llegat farcit de prejudicis eurocèntrics i que combat la mateixa categoria d'Edat Mitjana com a símbol distintiu de l'excepcionalitat occidental²³.

²¹ Només alguns medievalistes italians s'afanyen a donar un rigor conceptual a la idea d'Edat Mitjana, a divagar sobre la seua originalitat i essencialitat com a categoria. Cfr. O. CAPITANI: "Crisi epistemologica e crisi di identità: appunti sulla ateoreticità di una medievistica", *Studi Medievali*, XVIII (1977), pp. 395-460. Capitani insisteix en la possibilitat d'una conceptualització global de l'Edat Mitjana a "Le Moyen Age, une mentalité du multiple", *Médiévales*, 7 (1984), pp. 65-77.

²² M. BARCELÓ: "Feudalismo e historia medieval", *Arqueología medieval. En las afueras del "medievalismo"*. Barcelona, Crítica, 1988, pp. 21-52.

²³ J. DEVISSE: "Que faire du 'Moyen Age'?", *Médiévales*, 7 (1984), pp. 78-86, postula l'abandonament de la noció d'Edat Mitjana, espai d'arrelament cronològic de les tradicions privatives occidentals. A. PEILLON: "Infantilisme et primitivité du Moyen Age. A propos de quelques lieux communs d'une historiographie moderne", *Ibidem*, pp. 87-105, critica l'exagerada imatge d'infantesa i primitivisme que dona Robert Fossier en el seu llibre sobre *La infància d'Europa*, amb la doble acusació de positivista i marxista, tot en el mateix sac, per deixar-se portar pel principi positivista de progrés, que també afecta el materialisme històric. La condemna va acompanyada d'una aferrissada defensa de la història de les mentalitats. Aquest número de *Médiévales* porta com a títol *Moyen Age, mode d'emploi*, i reprodueix també una enquesta adreçada a historiadors, arqueòlegs i historiadors de l'art sobre els motius de la seua dedicació professional als temps medievals. Les respostes, que confessen percebre l'Edat Mitjana entre l'alteritat i la proximitat, coincideixen a ressaltar l'atracció, la curiositat i la fascinació com a mòbils originaris.

La mostra valenciana sembla lluny d'ambdós plantejaments, entre l'abdicació i la reivindicació, i ens retrotrau a un moment historiogràfic anterior, que percep encara l'Edat Mitjana com l'escenari natural d'una confrontació contínua. Un temps d'invasions i desocupacions, de conquestes i reconquestes, d'unitats i desmembracions. És un estat de guerra permanent conformat per l'empobridor esquematisme de generacions de manuals escolars que ritmaven amb batalles la seqüència històrica, i nodrit per una reiterada iconografia guerrera que, del *Guerreiro del Antifaz* al *Capitán Trueno*, d'*Excalibur* a la recent sèrie televisiva sobre *Pedro I el Cruel*, experimenta una fascinació ambígua per la violència en tant que fenomen estètic i simplifica el discurs al soroll de les armes. El paisatge humà es redueix als qui han excel·lit, institucionalment o en solitari, en aquestes virtuts. La nòmina dels personatges exhumats per l'enquesta remet a una història limitada a ser una biografia elemental del poder.

L'Edat Mitjana és, també, un temps d'afirmació del propi espai nacional. *Herencia de una diócesis del Imperio romano, España era una entidad preexistente, la cual se había perdido y debía ser restaurada*. Per damunt dels dubtes o les imprecisions que puga tenir la definició del concepte en altres latituds, *un español puede, sin la menor dificultad, afirmar que la Edad Media es aquella etapa histórica de más de setecientos años durante la cual se fue perfilando y asentando sobre una base cristiana y plural la conciencia nacional española*²⁴. L'obsessió permanent per les essències hispàniques, que enfrontà Américo Castro i Claudio Sánchez Albornoz en una agra polèmica que monopolitzà la historiografia espanyola durant almenys tres dècades²⁵, no sembla del tot periclitada. L'èxit de la interiorització del model, a través de la constant reproducció en els successius nivells de l'ensenyament, queda reflectit en l'enquesta en la hipervaloració, com a fites destacades d'una Edat Mitjana percebuda essencialment com a hispànica, de la invasió musulmana de la península i de la subsegüent Reconquesta. El caràcter emblemàtic d'ambdues circumstàncies s'ha sustentat en un total

²⁴ L. SUAREZ: "Introducción", a R. PERNOD: *¿Qué es la Edad Media?*, Madrid, Aldaba, 1979.

²⁵ Una aguda, i divertida, dissecció de la polèmica, que al capdavant no deixava de ser domèstica, ja que tots dos, i els respectius valedors, sortien d'una mateixa escola, la procura J. FUSTER: "La cacharrería de la historia", a *Contra Unamuno y los demás*. Barcelona, Península, 1975.

desconeixement de l'altre. Per contra, com afirma M. Barceló, qual-sevol avanç en el coneixement i la comprensió d'al-Andalus suposarà necessàriament una comprensió major i menys mediatitzada ideològicament del complex de fenòmens de conquesta feudal coneguts sota el nom de "Reconquesta"²⁶.

A la modelació d'aquesta imatge encara hegemònica de l'Edat Mitjana ha contribuït notablement l'ensenyament escolar. El 1915, dels deu mesos que durava el curs a les escoles de Carcaixent, de setembre a juny, la meitat estaven consagrats, en l'assignatura d'Història i en els sis nivells d'ensenyament, a l'Edat Mitjana, de *Los bárbaros. Los godos. Carácter guerrero de los godos a Sucinta idea del reinado de los Reyes Católicos*²⁷. L'èmfasi en l'Edat Mitjana derivava de la seua concepció com a escenari privilegiat de la història nacional i, de fet, el motiu medieval ha estat central en els programes docents fins a dates ben pròximes. Una anàlisi de les successives edicions de manuals escolars revelaria segurament la seua importància en la transmissió i consolidació del vell discurs²⁸.

L'enquesta, ja s'ha dit, serveix de radiografia de dos moments distints en la formació dels estudiants: l'immediatament anterior a l'ensenyament universitari i el que, després de tres cursos comuns en Geografia i Història, inicia l'especialització en Història Medieval. Una primera conclusió constataria la perdurabilitat del model escolar, per bé que també s'hi adverteix alguna esquerda i evidents símptomes de cansament. Però en la lenta erosió del discurs hegemònic, evident de primer a quart, no sols s'observa l'empremta de l'ensenyament universitari sinó també la incidència de factors ambientals, de la receptivitat

²⁶ M. BARCELÓ, *op. cit.*, p. 41.

²⁷ *Organización y programa de un curso graduado de primera enseñanza para las escuelas de Carcagente*, reproduït per A. J. VIDAL BONASTRE-V. FERRER PEREZ: "Analfabetisme i ensenyament a Carcaixent a l'any 1915", *L'escenari històric del Xúquer (Actes de la IV Assemblea d'Història de la Ribera, L'Alcúdia, 1986)*. L'Alcúdia, 1988, pp. 183-198.

²⁸ Desconec si s'ha intentat l'empresa a casa nostra. A França, un bon examen dels continguts pedagògics el fa P. GIOLITTO: *L'enseignement de l'histoire aujourd'hui. Programmes 1985*. París, A. Colin, 1986, amb prefaci de J. Le Goff. De l'interès que les autoritats franceses, amb independència del vernís polític, donen a la continuïtat del model secular, tenim una bona mostra en el programa escolar del ministre Chevènement, que entrava en vigor en el curs 86-87: *il donne à l'histoire nationale la place qui lui revient dans le dialogue des grandes civilisations. Il montre comment s'est constituée l'identité nationale et fait apparaître à travers les siècles et les régimes, la continuité de l'histoire de la France...* (*Programmes et Instructions pour les Collèges*, 1985, p. 241. Citat per M. C. DUCHEMIN-D. LETT: "Moyen Age d'adolescents", *Médiévales*, XIII (1987), núm. monogràfic titulat *Apprendre le Moyen Age aujourd'hui*).

a les novedoses propostes de consum, literàries o filmiques, a l'efervescència dels tòpics locals.

Els canvis, les propostes substitutòries, afecten més els noms, els primers actors, que no la coherència de l'esquema. I possiblement l'ensenyament universitari hauria de bescanviar la sedimentació per la subversió. Al capdavant, moblar la intel·ligència no equival necessàriament a l'acumulació de coneixements, encara que la pedagogia de l'intel·lecte tampoc no exigeix el desallotjament de la memòria. Història en construcció, deia Vilar, i caldria contribuir a construir una memòria crítica: la història, poderosa arma d'adotzenament, és també instrument de llibertat, fa ciutadans lúcids i crítics, i no súbdits obedients i passius. Tot plegat constitueix, potser, una incitació a la reflexió sobre la funció social del medievalista i la seua disciplina.